

DOI 10.31909/26168774.2019-(43)-8

УДК 94:930(477)”1861/1917

Алла ІСТОМІНА*

ІСТОРИОГРАФІЧНІ СТУДІЇ З ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНІ У 1861-1917 РР.

Стаття присвячена аналізу історіографічних студій з проблем фінансової політики російського самодержавства в Україні у пореформений період.

Питання економічної історії Наддніпрянської України, як і в цілому Російської імперії у пореформену добу, досить складне у плані методології досліджень, у той же час одне із найбільш досліджених в історіографії. На сьогодні в українській історичній науці відсутні узагальнюючі праці з історіографії фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформений період. Проте, існує корпус історіографічних праць із окремих складових цієї складної проблеми.

Проведений аналіз історіографічних праць з проблем фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформену добу засвідчив, що лише певні аспекти цієї складної наукової проблеми стали предметом вивчення дослідників і вона потребує поглибленого й комплексного вивчення, зокрема усього корпусу різнопланових історіографічних джерел, створених працею багатьох поколінь дослідників з усіх складових фінансової політики, зокрема бюджетної, особливо місцевих бюджетів (міських і земських), податкової та митної політики, державного регулювання грошового обігу та фінансово-кредитної системи, органів фінансового контролю тощо.

Ключові слова: історіографія, фінансова політика, наукова спадщина, Російська імперія, Наддніпрянська Україна.

Постановка проблеми. Питання економічної історії Наддніпрянської України, як і в цілому Російської імперії у пореформену добу, досить складне у плані методології досліджень, у той же час одне із найбільш досліджених в історіографії. Щоправда, автори чисельного корпусу різнопланових праць здебільшого розглядають питання розвитку селянства, промисловості та торгівлі, проте й проблеми фінансової політики знайшли належне відображення в історіографії. А історіографічні дослідження проблем фінансової політики уряду Російської імперії у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. непопулярні серед історіографів. На жаль, теза Л. Годунової про те, що історіографічні дослідження податкової політики російського царату в Україні є «досить рідкісним явищем у історичній науці»¹, стосується і фінансової політики в цілому.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. На сьогодні в українській історичній науці відсутні узагальнюючі праці з історіографії фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформений період. Проте, існує корпус історіографічних праць із окремих складових цієї складної проблеми.

Наукові завдання статті. Здійснити комплексний аналіз історіографічних праць з проблем фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформений період.

Мета статті. Систематизувати та проаналізувати історіографічні праці з проблем фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформений період, визначити перспективні напрямки подальших досліджень.

* Істоміна А. – директор видавничого дому «АДЕФ-Україна», здобувачка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; e-mail: istomina@adef.com.ua

¹ Годунова Л. В. (2015). *Українські землі в податковій політиці Росії (XVIII–початок ХХ ст.): історіографія*. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Переяслав-Хмельницький, С. 9.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують нечисельні (як із проблем політичної історії) праці, присвячені дослідженню історіографії фінансової політики уряду Російської імперії. Для їхньої систематизації ми взяли за основу поділ на 3 групи, запропонований Л. Годуною, при класифікації корпусу історіографії податкової політики², адже податкова політика – складова фінансової політики держави. Так, до першої групи ми відносимо історіографічні праці, у яких розглядаються проблеми історіографії складових урядової фінансової політики, зокрема, бюджетної політики, особливо місцевих бюджетів (міських і земських), податкової та митної політики, державного регулювання грошового обігу та фінансово-кредитної системи, органів фінансового контролю тощо. До даної групи історіографічних джерел належать монографії, дисертації, підручники та навчальні посібники. Другу групу історіографічних праць складають історіографічні вступи до монографій і дисертацій, а третю – історіографічні статті в наукових журналах і збірниках. Проте, ми змушені констатувати, що на сьогодні не існує узагальнюючої історіографічної праці з проблем фінансової політики уряду Російської імперії в Наддніпрянській Україні у пореформений період.

Серед праць першої групи особливе місце посідають дисертації Т. Шаравари та Л. Годунової. Перша – це докторська дисертація, у якій проблемам історіографії фінансових реформ в Російській імперії присвячено окремий розділ³, а друга – кандидатська дисертація з історіографії податкової політики уряду Російської імперії в Наддніпрянській Україні⁴. Дисертація Т. Шаравари опублікована як монографія⁵.

Аналізуючи другу групу історіографічних праць, не можна залишити поза увагою історіографічні огляди в дисертаціях та монографіях В. Жвалюка, В. Гончарука, С. Орлик, О. Морозова, А. Берестового та ін.

Детальний аналіз історіографічного огляду в монографії В. Жвалюка неодноразово здійснювався нашими попередниками, проте необхідно зазначити, ще це була перша в сучасній українській історіографії спроба дослідження наукової спадщини з проблем податкової політики російського самодержавства у Наддніпрянській Україні. Автор цілком слушно наголошує, що «наукова література, в якій у тій чи іншій мірі зачіпалися питання, пов'язані зі становленням та розвитком місцевих податкових органів у Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст., почала створюватися вже у 60-х роках»⁶.

Певні аспекти історіографії фінансової політики розглянуті у монографії О. Прищепи, присвяченій містам Волині у XIX – на початку XX ст.⁷ Авторка цілком слушно вказує, що «якщо такі сторони економічного життя Волині, як промисловість та торгівля, хоча б частково в радянській історіографії розглядалися через призму урбанізаційного процесу, то інша важлива частина життєдіяльності міст – банківсько-кредитна складова – так і не зайняла в ній окремої тематичної ніші. Виняток можуть скласти роботи радянських істориків І. Гіндіна і С. Борового, присвячені розвитку кредитної системи в царській Росії, а також визначенню місця України в системі російського фінансового капіталу»⁸.

Проблеми історіографії фінансових повноважень губернаторів у контексті економічного аспекту діяльності цього владного інституту у Волинській губернії

² Там само. С. 10.

³ Шаравара Т. О. (2011). *Реформи і контрреформи другої половини XIX - початку XX століття в Російській імперії: історіографія* : дис. ... докт. іст. наук : 07.00.06 К., 541 с.

⁴ Годунова Л. В. (2015). *Українські землі в податковій політиці Росії (XVIII – початок XX ст.): історіографія*. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Переяслав-Хмельницький.

⁵ Шаравара Т. О. (2011). *Реформи і контрреформи другої половини XIX - початку XX століття в Російській імперії: історіографія*. Київ: Ліра К., 487 с.

⁶ Жвалюк В. Р. (2001). *Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.: Організаційно-правові засади діяльності*. Київ: Атіка, С. 9.

⁷ Прищепка О. П. (2010). *Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.* Рівне: ПП ДМ, 287 с.

⁸ Там само. С. 18.

висвітлено у кандидатській дисертації В. Желізняка⁹.

У кандидатській дисертації С. Орлик, присвяченій проблемі еволюції оподаткування нерухомого майна в українських губерніях Російської імперії, міститься історіографічний аналіз цієї проблеми. Авторка розглядає історіографію оподаткування нерухомого майна в контексті податкових реформ¹⁰. А в монографії та докторській дисертації С. Орлик здійснено ґрунтовний аналіз історіографії російської фінансової політики в Україні в роки Першої світової війни. Якщо в монографії розглядається історіографія фінансової політики в цілому на українських теренах¹¹, то в дисертації авторка сконцентрувала свою увагу лише на історіографії фінансової політики російського окупаційного режиму в Галичині й Буковині. Дослідниця вказує, що «враховуючи наявний величезний корпус сучасних наукових праць із проблем історії Першої світової війни, ми обмежуємося лише аналізом праць українських та зарубіжних дослідників, які висвітлювали економічне й соціально-економічне становище окупованих територій Галичини та Буковини у період Великої війни, оскільки саме ці аспекти життя були результатом практичної реалізації фінансової політики російської окупаційної влади»¹².

Проблеми історіографії митної політики досліджено у монографії¹³ та докторській дисертації О. Морозовим¹⁴. Історіографію митної політики учений розглядає за складовими, які її формували, зокрема праці з історії зовнішньоторговельних відносин, проблем митного регулювання, митниць і боротьби з контрабандою¹⁵.

У кандидатській дисертації¹⁶ та написаній на її основі монографії¹⁷ В. Гончарука розглядається історіографія правового регулювання виробництва та обігу алкогольних напоїв у кінці XVIII – на початку XX ст., у тому числі й на теренах Наддніпрянщини.

Проблеми історіографії податкової політики російських урядовців щодо українського селянства висвітлив А. Берестовий у відповідному підрозділі кандидатської дисертації¹⁸.

Найбільш чисельною та значущою є третя група історіографічних праць – статті, присвячені різним аспектам історіографії фінансової політики російського уряду в Наддніпрянській Україні, опубліковані в наукових журналах та збірниках.

Одним із перших сучасних українських істориків, праці якого присвячені історіографії фінансової політики російських урядовців у Наддніпрянській Україні, є В. Орлик. Учений у серії історіографічних статей проаналізував різні аспекти фінансової політики, переважно еволюцію дослідження податкової політики. Першою його працею у цій групі публікацій є стаття, у якій представлено взаємозв'язок розвитку фінансової та

⁹ Желізняк В. М. (2013). *Губернатор в системі місцевого управління Російської імперії 1796-1914 рр. (на матеріалах Волинської губернії)*. Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 - історія України Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 242 с.

¹⁰ Орлик С.В. (2012). *Еволюція системи оподаткування нерухомого майна в Російській імперії наприкінці XVIII – початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)*. дис. ... кан. екон. наук: 08.00.01. Кіровоград, 246 с.

¹¹ Орлик С. В. (2018). *Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914-1917 рр.): монографія*. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 716 с.

¹² Орлик С. (2018). *Фінансова політика російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині в роки Першої світової війни (1914-1917 рр.): дис. ... док. іст. наук: 07.00.02. К., С. 39-40. (806 с.)*

¹³ Морозов О. В. (2011). *Митна система Російської імперії в Українських губерніях XVIII – початок XX ст.: монографія* Дніпропетровськ: АМСУ, 312 с.

¹⁴ Морозов О. В. (2012). *Діяльність митних органів Російської імперії в українських губерніях (XVIII – початок XX ст.)* : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Д., 33 с.

¹⁵ Морозов О. В. (2011). *Митна система Російської імперії в Українських губерніях XVIII – початок XX ст.: монографія*. Дніпропетровськ: АМСУ. С. 18.

¹⁶ Гончарук В. Я. (2002). *Правове регулювання виробництва і обігу спиртних напоїв у Російській імперії в кінці XVIII – на початку XX ст.* Харків: НУВС. 234 с.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Берестовий А.І. (2011). *Податкова політика російського царату в українському селі у другій половині XIX – на початку XX ст.: історичний аспект*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Черкаси. 205 с.

фінансово-правової думки в Російській імперії із фінансовими реформами в державі¹⁹. Аналізу «аграрної» історіографії з проблем податкової політики російського уряду в українському селі присвячена інша стаття автора²⁰. У 2005 р. на шпальтах провідного вітчизняного історичного журналу Орлик В.М. опублікував статтю, присвячену історіографії податкових органів²¹. Автор указує, що «історіографічний масив охоплює здебільшого наукову спадщину сучасників тієї епохи: вчених-теоретиків та практичних працівників підрозділів Міністерства фінансів Російської імперії, в якій переважає досить характерне для студій другої половини ХІХ – початку ХХ ст. формально-юридичне висвітлення теми»²². У статті, присвяченій історіографії фінансової політики в українських губерніях Російської імперії, учений наголошує, що «буржуазні реформи 1860-1880-х рр. у Росії сприяли розвитку досліджень, щодо державних фінансів»²³. Також В. Орлик присвятив окремі статті проблемам фінансової політики Російської імперії у науковій спадщині М. Бржеського²⁴ та І. Гуржія²⁵. Окрім цього, ученим проаналізовано корпус дожовтневої фінансово-правової літератури з проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.²⁶. Автор увесь історіографічний масив, «користуючись видовим принципом, виходячи із специфіки досліджуваної проблеми», поділяє на «три основних групи джерел: 1) документальні джерела; 2) монографічні дослідження, навчальна література й довідкова література; 3) мемуари, публіцистичні твори й періодика»²⁷. У спільній статті В. Орлика та С. Лишко досліджено підручники з фінансового права кінця ХІХ – початку ХХ ст. як історіографічне джерело²⁸.

Аналізу поглядів вітчизняних дослідників останньої третини ХІХ ст. – початку ХХ ст. на трансформацію податкової політики уряду Російської імперії в українському селі в пореформений період присвячено статтю А. Берестового²⁹.

Дорадянська історіографія фінансових реформ в Російській імперії стала предметом дослідження Т. Шаравари³⁰. Учена цілком аргументовано наголошує, що «у тогочасній історіографії науковці окремо аналізували реформи: бюджетну; консолідованості касового устрою «єдності каси»; попереднього та основного державного фінансового контролю;

¹⁹ Орлик В.М. (2003). До питання розвитку фінансових і фінансово-правових знань в Російській імперії та проведення податкових реформ ХІХ ст. *Роль освіти для економічного, соціального та культурного розвитку. Збірник наукових праць*. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. С. 66-69.

²⁰ Орлик В.М. (2004). Проблеми історії податкової політики Російської імперії в українському селі кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. в «аграрній» історіографії. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей)*. Випуск 27. К.: Інститут історії НАН України. С. 224-239.

²¹ Орлик В. М. (2005). Податкові органи Російської імперії в Україні (історіографія проблеми) *Український історичний журнал*. № 4 (463). С. 190-199.

²² Там само. С.196.

²³ Орлик В. М. (2006). Фінансова політика Російської імперії в українських губерніях у ХІХ ст.(історіографія проблеми). *Проблеми історії України ХІХ-початку ХХ ст.* 11. С. 87. (85-95).

²⁴ Орлик В. М. (2010). Микола Бржеський – дослідник оподаткування селянства в Російській імперії. *Український селянин: Зб. наукових праць*. Черкаси. Вип. 12. С. 67-69.

²⁵ Орлик В. (2009). Проблеми фіскальної політики Російської імперії в науковій спадщині Івана Олександровича Гуржія. *Гуржіївські історичні читання – збірник наукових праць, присвячених члену-кореспонденту АН УРСР І.О. Гуржію*. Черкаси. С. 25-28.

²⁶ Орлик В.М. (2010). *Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця ХVІІІ - початку ХХ ст.* Історія науки і біографістика. № 2. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_orlyk.pdf

²⁷ Там само.

²⁸ Орлик В.М., Лишко С.В. (2011). «Дожовтневі» підручники з фінансового права, як історіографічне джерело до вивчення податкової політики уряду Російської імперії. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. Вип. 29. Ч. ІІ. С. 141-144.

²⁹ Берестовий А. І. (2006). Трансформації податкової політики уряду Російської імперії в українському селі в пореформений період: погляди вітчизняних дослідників останньої третини ХІХ ст. – початку ХХ ст. *Український селянин: зб. наукових праць*. №10. С.57–59.

³⁰ Шаравара Т. О. Дорадянська історіографія фінансових реформ другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у Російській імперії. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* Випуск ХІХ. С. 459-468.

податкову (під якою розуміли скасування подушного податку і запровадження податку на прибуток); скасування винних відкупів; грошову»³¹. Проте, аналізуючи історіографію податкових реформ, акцентує увагу лише на скасуванні подушного оподаткування та введенні податку на прибуток, а також акцизним реформам. У той же час такі складові податкових реформ, як оподаткування нерухомого майна та введення земельного податку, залишилися поза увагою дослідниці. Досить ґрунтовним є здійснений Т. Шараварою аналіз дорадянської історіографії грошової реформи «розпочатої 1862–1863 рр. міністром фінансів М.Х. Рейтерном»³² та завершеної «через тридцять років, у 1895–1897 роках»³³. На основі здійсненого дослідження історіографії грошової реформи авторка виділяє два етапи грошових реформ «1) 1862–1863 рр.; 2) 1895–1898 рр. зі значною перервою між ними»³⁴. Радянській³⁵ та сучасній історіографії фінансових реформ³⁶, Т. Шаравара присвятила окремі статті. Ми цілком підтримуємо тезу авторки про те, що «спростовуючи негативні оцінки діяльності міністрів фінансів, подані радянською історіографією, сучасні вчені значно ідеалізують їхні постаті»³⁷.

Ряд історіографічних праць з проблем податкової політики, у тому числі і в пореформений період опубліковано Л. Годуною. Так, зокрема, нею досліджено висвітлення проблем діяльності акцизних управлінь у системі імперських органів податкового контролю наприкінці XIX – на початку XX ст. в ювілейних виданнях Міністерства фінансів Російської імперії³⁸, дожовтнева історіографія діяльності інституту податних інспекторів у Наддніпрянській Україні (1885–1917 рр.)³⁹, імперський податковий апарат у Наддніпрянській Україні напередодні та в роки Першої світової війни у працях тогочасних дослідників⁴⁰ та наукове осмислення діяльності податкових органів Російської імперії в Україні в історіографії кінця XX – початку XXI ст.⁴¹ Однією з проблем праць, які з'явилися на початку 2000-х років, на думку дослідниці, є певна ідеалізація імперських чиновників, особливо в монографії В. Жвалюка. Л. Годунова наголошує, що ««парадні» висновки Віктора Жвалюка дисонують із результатами дисертаційного дослідження черкаського науковця Андрія Берестового, котрий стверджує, що «архівні матеріали містять інформацію про зловживання податкових інспекторів, передусім у сільській місцевості»⁴².

Значний внесок у дослідження наукового осмислення фінансової політики уряду Російської імперії стосовно українських земель наприкінці XIX – на початку XX ст. зробила українська вчена С. Орлик. Так, зокрема, вона дослідила еволюцію поглядів

³¹ Там само. С. 460.

³² Там само. С. 463.

³³ Там само.

³⁴ Там само. С. 464.

³⁵ Шаравара Т.О. (2010). Радянська історіографія фінансових реформ Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 18(119). С. 192–202.

³⁶ Шаравара Т. (2010). Сучасна історіографія фінансових реформ Російської Імперії другої половини XIX – початку XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. Вип. 103. С. 44–47.

³⁷ Там само. С. 46.

³⁸ Годунова Л. (2014). Висвітлення проблем діяльності акцизних управлінь у системі імперських органів податкового контролю наприкінці XIX – на початку XX ст. в ювілейних виданнях Міністерства фінансів Російської імперії. *Етнічна історія народів Європи*. № 44. С. 124–130.

³⁹ Годунова Л. (2014). Діяльність інституту податних інспекторів у Наддніпрянській Україні (1885–1917 рр.): дожовтнева історіографія. *Український історичний збірник*. Вип. 17. К.: Інститут історії України НАН України. С. 278–292.

⁴⁰ Годунова Л. (2014). Імперський податковий апарат у Наддніпрянській Україні напередодні та в роки Першої світової війни в працях тогочасних дослідників. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* № 23. С. 103–112.

⁴¹ Годунова Л. (2014). Наукове осмислення діяльності податкових органів Російської імперії в Україні в історіографії кінця XX – початку XXI ст. *Переяславський літопис*. Вип. 6. С. 182–188.

⁴² Там само. С. 183–184.

відомого вченого й державного діяча доби української революції М.І. Тугана-Барановського на проблеми російської фінансової політики в період Першої світової війни. Учений, як указує С.Орлик, «проводив активну науково-громадську діяльність, спрямовану на пошук оптимальної фінансово-економічної політики в умовах кризового економічного становища. Надавав російському урядові відповідні рекомендації щодо корекції монетарної політики, пропагував необхідність проведення внутрішніх державних позик тощо»⁴³. На основі проведеного дослідження авторка дійшла аргументованого висновку, що «М.І.Туган-Барановський, будучи свідком фінансового стресу воюючої держави (Російської імперії), вивчаючи досвід економічної поведінки інших країн, використовуючи при цьому історичні паралелі, теоретично обґрунтовував певні фінансово-економічні явища, маючи можливість одночасно пов'язувати теорію з реальними економічними процесами у прискореній війною динаміці. <...> Динамічність економічних процесів, які прискорювалися війною, змушувала змінювати погляди, концепції, що можливо в науковій думці, виправдовувало результат дослідження, зміцнювало досвід для нових теоретичних досягнень»⁴⁴. Продовжуючи досліджувати наукові погляди учених початку ХХ ст. на проблеми фінансової політики, С. Орлик в окремій статті проаналізувала проблеми внутрішніх військових позик Російській імперії в роки Першої світової війни у науковому дискурсі сучасників тієї епохи⁴⁵. Авторка вказує, що тогочасні вчені у своїй працях, переважно наукових статтях, «критикували, вказували на недоліки, надавали конкретні пропозиції імперському уряду та міністерству фінансів щодо удосконалення існуючої організації системи внутрішніх позик і навіть пропагували необхідність проведення наступних позик. Позитивним було те, що науковці в імперську добу відгукнулися на вимоги часу і своїми працями прагнули виправити недосконалу ситуацію, яка склалася в системі організації внутрішніх позик»⁴⁶. Проте, при такій позитивній оцінці тогочасних дослідників, С. Орлик цілком справедливо вказує і на кон'юнктурність їхніх праць, наголошуючи, що «імперські науковці авторитетно, з наведенням фактів і необхідних статистичних даних, виправдовували доцільність уже випущених імперським урядом внутрішніх військових позик та обґрунтовували необхідність та нагальність у випуску нових військових позик. Але при цьому основна мета позик залишалась неприхованою – отримання урядом Російської імперії коштів для фінансування війни, ціною життя та зубожіння власного народу – у цьому сутність політики самодержавної Росії»⁴⁷. Більш комплексно наукову спадщину учених початку ХХ ст. на різні аспекти фінансової політики уряду Російської імперії в роки Першої світової війни стосовно українських земель С. Орлик дослідила в іншій статті⁴⁸. Авторка наголошує, що сучасники тієї епохи у «своїх працях, опублікованих переважно в окремих брошурах, тематичних збірниках, на шпальтах журналу «Новый экономист», щорічниках газети «Речь» тощо, ... розглядали питання загальної фінансової політики російського уряду, особливу увагу звертаючи на проблеми та вдосконалення грошового обігу, бюджетних відносин і реформи податкової системи, випуску військових позик з точки зору очевидців фінансово-економічних процесів, які відбувалися у Російській імперії під час війни»⁴⁹. Особливу увагу С. Орлик приділила працям видатного українського історика, сучасника Першої світової війни І. Крип'якевича. Так, зокрема, авторка

⁴³ Орлик С. В. (2017). Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині МІ Тугана-Барановського. *Український історичний журнал*. № 1. С.61. (60-72)

⁴⁴ Там само. С. 71-72.

⁴⁵ Орлик С. (2016). Проблеми внутрішніх військових позик у Російській імперії в період Першої світової війни у науковій спадщині сучасників тієї епохи. *Історіографічні дослідження в Україні*, № 26. С. 366-380.

⁴⁶ Там само. С. 367.

⁴⁷ Там само. С. 377.

⁴⁸ Орлик С. В. (2018). Праці та спогади сучасників Першої світової війни як джерело до вивчення фінансової політики російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині. *Історія науки і біографістика*. № 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/04.pdf>

⁴⁹ Там само.

підкреслює, що І. Крип'якевичем «висвітлено структуру російської адміністрації в Галичині та діяльність і роль Військового генерал-губернатора Г. Бобринського у реалізації фінансової політики російського уряду на окупованих територіях; процес створення Управління державним майном при Військовому генерал-губернаторові Галичини; впровадження нової податкової та банківської системи; особливості організації торгівлі та діяльності промислових підприємств (у т.ч. державних) різних галузей; організацію митної політики уряду Російської імперії на окупованих територіях та ін.»⁵⁰. У той же час дослідниця вказує, що «історикові І. Крип'якевичу, який хоч і був сучасником тих подій, проте не мав доступу до відповідних документів, важко було розібратися у складнощах податкової системи, яку планувала запровадити окупаційна влада»⁵¹.

Науковій спадщині відомого українського історика В. Крутікова щодо проблем фінансової політики в Наддніпрянській Україні, зокрема митної в пореформений період, присвячена стаття С. Орлик та Л. Годунової⁵². Автори статті зауважують, що В. Крутіков «аргументовано вказує на основний чинник, який перетворив гірничопромисловців Півдня Російської імперії на акторів митної політики уряду, через сильну конкуренцію на ринку збуту донецького вугілля з іноземним, у першу чергу англійським»⁵³.

Проблеми історіографії фінансових реформ відображені в статтях С. Мамояна. Так, зокрема, автор присвятив історіографії грошової реформи дві статті⁵⁴, дві статті історіографії банківської реформи⁵⁵ та здійснив історико-історіографічну періодизацію фінансових реформ другої половини XIX ст. в Російській імперії⁵⁶.

Висновки. Проведений аналіз історіографічних праць з проблем фінансової політики уряду Російської імперії в Україні у пореформену добу засвідчив, що лише певні аспекти цієї складної наукової проблеми стали предметом вивчення дослідників і вона, безперечно, потребує поглибленого й комплексного вивчення, а саме усього корпусу різнопланових історіографічних джерел, створених працею багатьох поколінь дослідників з усіх складових фінансової політики, зокрема, як уже нами зазначалося, бюджетної, особливо місцевих бюджетів (міських і земських), податкової та митної політики, державного регулювання грошового обігу та фінансово-кредитної системи, органів фінансового контролю тощо.

Література:

Берестовий А. І. Трансформації податкової політики уряду Російської імперії в українському селі в пореформений період: погляди вітчизняних дослідників останньої

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само.

⁵² Орлик С. В., Годунова, Л. В. (2014). *Проблеми фіскальної політики в Наддніпрянській Україні в другій половині XIX–на початку XX ст. у науковій спадщині В.В. Крутікова*. Історія науки і біографістика. №4. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-4/11.pdf>

⁵³ Там само.

⁵⁴ Мамоян С.Ч. (2018). *Грошова реформа 1895-1897 років на теренах Російської імперії в оцінках О.Д. Нечволодова*. Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/index.html>; Mamoiian S. Monetary reform of the Russian empire in the historiography of the nineteenth – the beginning of the twentieth century. Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». Вип. 8. С. 36-44.

⁵⁵ Mamoiian S. (2018). *Banking reform and development of the banking system in the Russian empire in the second half of the XIX century : historiography*. Переяславський літопис: зб. наук. статей. Вип. 13 Переяслав-Хмельницький. С. 108-113.; Мамоян С.Ч. (2018). *Банківська реформа другої половини XIX століття в сучасному історіографічному дискурсі*. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ. Вип.51. С. 157-163.

⁵⁶ Мамоян С.Ч. (2018). *Фінансові реформи II половини XIX століття в Російській імперії: історико-історіографічна періодизація*. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ. Вип.50. С. 371-375.

третини ХІХ ст. – початку ХХ ст. *Український селянин: зб. наукових праць*. 2006. №10. С.57–59.

Берестовий А.І. Податкова політика російського царату в українському селі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: історичний аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Черкаси, 2011. 205 с.

Годунова Л. Висвітлення проблем діяльності акцизних управлінь у системі імперських органів податкового контролю наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в ювілейних виданнях Міністерства фінансів Російської імперії. *Етнічна історія народів Європи*. 2014. № 44. С. 124–130.

Годунова Л. Діяльність інституту податних інспекторів у Наддніпрянській Україні (1885–1917 рр.): дожовтнева історіографія. *Український історичний збірник*. Вип. 17. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 278–292.

Годунова Л. Імперський податковий апарат у Наддніпрянській Україні напередодні та в роки Першої світової війни в працях тогочасних дослідників. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2014. № 23. С. 103–112.

Годунова Л. Наукове осмислення діяльності податкових органів Російської імперії в Україні в історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Переяславський літопис*. 2014. Вип. 6. С. 182–188.

Годунова Л. В. Українські землі в податковій політиці Росії (ХVІІІ–початок ХХ ст.): історіографія. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Кіровоград, 2015. 237 с.

Гончарук В. Я. Правове регулювання виробництва і обігу спиртних напоїв у Російській імперії в кінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. Харків: НУВС, 2002. 234 с.

Жвалюк В. Р. Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: Організаційно-правові засади діяльності. Київ: Атіка, 2001. 176 с.

Желізняк В. М. Губернатор в системі місцевого управління Російської імперії 1796-1914 рр. (на матеріалах Волинської губернії). Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 242 с

Мамоіан S. Banking reform and development of the banking system in the Russian empire in the second half of the XIX century : historiography. *Переяславський літопис: зб. наук. статей*. Вип. 13 Переяслав-Хмельницький, 2018. С.108-113.

Мамоян С.Ч. Банківська реформа другої половини ХІХ століття в сучасному історіографічному дискурсі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип.51. С.157-163.

Мамоян С.Ч. Грошова реформа 1895–1897 років на теренах Російської імперії в оцінках О.Д. Нечволодова. *Історія науки і біографістика*. 2018. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/index.html> (дата звернення: 25.03.2019). Назва з екрана.

Мамоіан S. Monetary reform of the Russian empire in the historiography of the nineteenth – the beginning of the twentieth century. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 8. С. 36-44.

Мамоян С.Ч. Фінансові реформи ІІ половини ХІХ століття в Російській імперії: історико-історіографічна періодизація. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип. 50. С. 371-375.

Морозов О. В. Діяльність митних органів Російської імперії в українських губерніях (ХVІІІ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Д., 2012. 33 с.

Морозов О. В. Митна система Російської імперії в Українських губерніях ХVІІІ – початок ХХ ст.: монографія. Дніпропетровськ: АМСУ, 2011. 312 с.

Орлик В. М. Микола Бржеський – дослідник оподаткування селянства в Російській імперії. *Український селянин: Зб. наукових праць*. Черкаси, 2010. Вип. 12. С. 67-69.

Орлик В. М. Податкові органи Російської імперії в Україні (історіографія проблеми) *Український історичний журнал*. 2005. № 4 (463). С. 190–199.

Орлик В. М. Фінансова політика Російської імперії в українських губерніях у ХІХ ст. (історіографія проблеми). *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 11. 2006. С.85-95.

Орлик В. Проблеми фіскальної політики Російської імперії в науковій спадщині Івана Олександровича Гуржія. *Гуржіївські історичні читання - збірник наукових праць, присвячених члену-кореспонденту АН УРСР І.О. Гуржію*. Черкаси, 2009. С.25-28.

Орлик В.М. До питання розвитку фінансових і фінансово-правових знань в Російській імперії та проведення податкових реформ ХІХ ст. *Роль освіти для економічного, соціального та культурного розвитку. Збірник наукових праць*. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2003. С.66-69.

Орлик В.М. Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця ХVІІІ - початку ХХ ст. *Історія науки і біографістика*. 2010. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_orlyk.pdf (дата звернення: 25.03.2019). Назва з екрана.

Орлик В.М. Проблеми історії податкової політики Російської імперії в українському селі кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. в “аграрній” історіографії. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей)*. Випуск 27. К.: Інститут історії НАН України, 2004. С.224-239.

Орлик В.М., Лишко С.В. «Дожовтневі» підручники з фінансового права, як історіографічне джерело до вивчення податкової політики уряду Російської імперії. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. Вип. 29. Ч. ІІ. 2011. С. 141-144.

Орлик С.В. Праці та спогади сучасників Першої світової війни як джерело до вивчення фінансової політики російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині [Електронний ресурс]. *Історія науки і біографістика*. 2018. № 2. Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/04.pdf> (дата звернення: 25.03.2019).

Орлик С.В. Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М.І. Тугана-Барановського. *Український історичний журнал*. №1. 2017. С.61. (60-72)

Орлик С.В. Фінансова політика російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині в роки Першої світової війни (1914-1917 рр.): дис. ... док. іст. наук: 07.00.02. К., 2018. 806 с.

Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914-1917 рр.): монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. 716 с.

Орлик С.В., Годунова Л.В. Проблеми фіскальної політики в Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у науковій спадщині В.В. Крутікова. [Електронний ресурс]. *Історія науки і біографістика*. 2014. №4. Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-4/11.pdf> (дата звернення: 25.03.2019). Назва з екрана.

Орлик С. Проблеми внутрішніх військових позик у Російській імперії в період Першої світової війни у науковій спадщині сучасників тієї епохи. *Історіографічні дослідження в Україні*, 2016, №26. С.366-380.

Орлик С.В. Еволюція системи оподаткування нерухомого майна в Російській імперії наприкінці ХVІІІ – початку ХХ ст. (на матеріалах українських губерній). дис. ... кан. екон. наук: 08.00.01. Кіровоград, 2012. 246 с.

Павленко В. Грошова реформа С.Ю. Вігге в Наддніпрянській Україні: деякі питання історіографії. *Forum Numizmatyczne: Studia i Materiały*. Białystok, 2019. № 3. P.128133

Прищепя О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.

Sustretov A. Currency in Naddnipyrians`ka Ukraine in the imperial time (18-early 20 cent.): Current ukrainian historiography. *Forum Numizmatyczne: Studia i Materiały*. Białystok, 2018. № 2. P. 88-93.

Шаравара Т. О. Дорадянська історіографія фінансових реформ другої половини XIX – початку XX ст. у Російській імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Випуск XIX. С. 459-468.

Шаравара Т.О. Реформи і контрреформи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії: історіографія : дис. ... докт. іст. наук : 07.00.06 К., 2011. 541 с.

Шаравара Т.О. Реформи і контрреформи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії: історіографія. Київ: Ліра К., 2011. 487 с.

Шаравара Т. Сучасна історіографія фінансових реформ Російської Імперії другої половини XIX – початку XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2010. Вип. 103. С.44-47.

Шаравара Т.О. Радянська історіографія фінансових реформ Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 18(119) 2010. С.192-202.

References:

Berestovij A.I. (2006)/ Transformatsiyi podatkovoyi polityky uryadu Rosiys'koyi imperiyi v ukrayins'komu seli v poreformenyy period: pohlyady vitchyznyanykh doslidnykiv ostann'oyi tretyny XX st. [Transformation of the tax policy of the Government of the Russian Empire in the Ukrainian village in the post-reform period: the views of domestic researchers of the last third of the nineteenth century. – beginning of the twentieth century]. *Ukrainian peasant: Sb. scientific works*. 10, 57-59. [in Ukrainian].

Berestovij A.I. (2011). Podatkova polityka rosiys'koho tsaratu v ukrayins'komu seli u druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st.: istorychnyy aspekt [Tax policy of the Russian tsarist in the Ukrainian village in the second half of the XIX - early XX centuries: historical aspect]. (Candidate's thesis). Cherkasy. [in Ukrainian].

Hodunova L. (2014). Vysvitleniya problem diyal'nosti aktsyznykh upravlin' u systemi impers'kykh orhaniv podatkovoho kontrolyu naprykintsi XIX – na pochatku XX st. v yuvileynykh vydannyakh Ministerstva finansiv Rosiys'koyi imperiyi. [Coverage of the problems of the activity of excise administrations in the system of imperial bodies of tax control in the late nineteenth and early twentieth centuries. in the jubilee publications of the Ministry of Finance of the Russian Empire]. *Etnichna istoriya narodiv Eevropy*. 44, 124-130. [in Ukrainian].

Hodunova L. (2014). Diyal'nist' instytutu podatnykh inspektoriv u Naddnipyrians'kiy Ukrayini (1885–1917): dozhovtneva istoriohrafiiya. [Activities of the Institute of Tax Inspectors in the Dnieper Ukraine (1885-1917): Prehistoric historiography]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zbirnyk*. Vyp. 17, 278–292. [in Ukrainian].

Hodunova L. (2014). Impers'kyu podatkovyyu aparat u Naddnipyrians'kiy Ukrayini naperedodni ta v roky Pershoyi svitovoyi viyny v pratsyakh tohochasnykh doslidnykiv. [Imperial tax apparatus in Naddnipyrianska Ukraine on the eve and during the First World War in the writings of the then researchers.]. *Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XIX st.* 23, 103–112. [in Ukrainian].

Hodunova L. (2014). Naukove osmyslennya diyal'nosti podatkovykh orhaniv Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini v istoriohrafiiyi kintsya XIX – pochatku XXI st. [Scientific comprehension of the activities of the tax authorities of the Russian Empire in Ukraine in the

historiography of the late XX – early XXI century.]. *Pereyaslavs'kyi litopys*. 6, 182–188. [in Ukrainian].

Hodunova L. (2015). *Ukrayins'ki zemli v podatkoviy politytsi Rosiyi (XVIII–pochatok XX st.): istoriohrafiya*. [Ukrainian lands in the tax policy of Russia (XVIII-early XX centuries): historiography] (Candidate's thesis). Kirovohrad. [in Ukrainian].

Honcharuk V. Ya. (2002). *Pravove rehulyuvannya vyrobnytstva i obihu spyrnykh napoyiv u Rosiys'kiy imperiyi v kintsi XVIII – na pochatku XX st.* [Legal regulation of the production and circulation of alcoholic beverages in the Russian Empire at the end of the XVIII - early XX centuries]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Zhvalyuk, V. R. (2001) *Podatkovi orhany Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini u druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st.: Orhanizatsiyno-pravovi zasady diyal'nosti*. [Tax authorities of the Russian Empire in Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries: Organizational and legal principles of activity] Kyiv: Atika. [in Ukrainian].

Zheliznyak V. M. (2013) *Hubernator v systemi mistsevoho upravlinnya Rosiys'koyi imperiyi 1796-1914 rr. (na materialakh Volyns'koyi huberniyi)*. [Governor in the system of local government of the Russian Empire in 1796-1914 (on materials of the Volyn province)]. (Candidate's thesis). Ternopil'. [in Ukrainian].

Mamoian S. (2018). *Banking reform and development of the banking system in the Russian empire in the second half of the XIX century: historiography*. *Pereyaslavs'kyi litopys*. 13, 108-113. [in English].

Mamoian S. (2018). *Bankivs'ka reforma druhoyi polovyny XIX stolittya v suchasnomu istoriohrafichnomu dyskursi*. [Banking reform of the second half of the XIX century in contemporary historiographical discourse.]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. 51, 157-163. [in Ukrainian].

Mamoian S. (2018). *Hroshova reforma 1895–1897 rokiv na terenakh Rosiys'koyi imperiyi v otsinkakh O.D. Nechvolodova*. [Monetary reform of 1895-1897 in the territory of the Russian Empire in the estimation of O.D. Nechvolodova]. *Istoriya nauky i biohrafistyka*. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/index.html> (Date of access: 25.03.2019). [in Ukrainian].

Mamoian S. (2018). *Monetary reform of the Russian empire in the historiography of the nineteenth – the beginning of the twentieth century*. *East European Historical Bulletin*. 8, 36-44. [in English].

Mamoian S. (2018). *Finansovi reformy II polovyny KHIKH stolittya v Rosiys'kiy imperiyi: istoriko-istoriohrafichna periodyzatsiya*. [Financial reforms of the second half of the XIX century in the Russian Empire: historical and historiographical periodization]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. 50, 371-375. [in Ukrainian].

Morozov O. V. (2012). *Diyal'nist' mytnykh orhaniv Rosiys'koyi imperiyi v ukrayins'kykh huberniyakh (XVIII - pochatok XX st.)*. [Activities of the customs authorities of the Russian Empire in Ukrainian provinces (XVIII - early XX centuries)]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].

Morozov O. V. (2011). *Mytna systema Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayins'kykh huberniyakh XVIII – pochatok XX st.* [The Customs system of the Russian Empire in the Ukrainian provinces of the XVIII - the beginning of the XX century]. [in Ukrainian].

Orlyk V. M. (2010). *Mykola Brzhes'kyi – doslidnyk opodatkovannya selyanstva v Rosiys'kiy imperiyi*. [Nikolay Brzezinski - researcher of the taxation of peasantry in the Russian Empire.]. *Ukrainian peasant* 12, 67-69. [in Ukrainian].

Orlyk V. M. (2005). *Podatkovi orhany Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini (istoriohrafiya problemy)*. [Tax authorities of the Russian Empire in Ukraine (historiography of the problem)]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. 4, 190-199. [in Ukrainian].

Orlyk V. M. (2006). Finansova polityka Rosiys'koyi imperiyi v ukrayins'kykh huberniyakh u XIX st.(istoriohrafiiya problemy). [Financial policy of the Russian Empire in Ukrainian provinces in the nineteenth century (historiography of the problem)]. *Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.* 11, 85-95. [in Ukrainian].

Orlyk V. M. (2009). Problemy fiskal'noyi polityky Rosiys'koyi imperiyi v naukoviy spadshchyni Ivana Oleksandrovycha Hurzhiya. [Problems of the fiscal policy of the Russian Empire in the scientific heritage of Ivan Alexandrovich Gurzhia.]. *Hurzhiyiv'ski istorychni chytannya - zbirnyk naukovykh prats', prysvyachenykh chlenu-korespondentu AN URSS I.O. Hurzhiyu.* Cherkasy, 25-28. [in Ukrainian].

Orlyk V. M. (2003). Do pytannya rozvytku finansovykh i finansovo-pravovykh znan' v Rosiys'kiy imperiyi ta provedennya podatkovykh reform XIX st. [On the development of financial and financial-legal knowledge in the Russian Empire and the implementation of tax reforms of the nineteenth century]. *Rol' osvity dlya ekonomichnoho, sotsial'noho ta kul'turnoho rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats'.* Kirovohrad, RVV KDPU im. V.Vynnychenka, 66-69. [in Ukrainian].

Orlyk V.M. (2010). Dozhovtneva finansovo-pravova literatura yak dzherelo do vyvchennya problem finansovoyi polityky uryadu Rosiys'koyi imperiyi kintsya XVIII - pochatku XX st. [Prerevolutionary financial and legal literature as a source for studying the problems of the financial policy of the government of the Russian Empire XIII end - the beginning of the twentieth century]. *Istoriya nauky i biohrafistyka.* 2. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_orlyk.pdf (Date of access: 25.03.2019). [in Ukrainian].

Orlyk V.M. (2004). Problemy istoriyi podatkovoyi polityky Rosiys'koyi imperiyi v ukrayins'komu seli kintsya XVIII – pochatku XX st. v “aharniy” istoriohrafii. [Problems of the history of tax policy of the Russian empire in the Ukrainian village of the late XVIII - early XX centuries. in "agrarian" historiography]. *Istoriya Ukrayiny. Malovidomi imena, podiyi, fakty.* 27, 224-239. [in Ukrainian].

Orlyk V.M., Lyshko S.V. (2011). «Dozhovtnevi» pidruchnyky z finansovoho prava, yak istoriohrafichne dzherelo do vyvchennya podatkovoyi polityky uryadu Rosiys'koyi imperiyi. [Dozhovtnevi" textbooks on financial law as historiographical source to study the tax policy of the government of the Russian Empire.]. *Zbirnyk naukovykh prats' CHDTU. Seriya: Ekonomichni nauky.* 29/II, 141-144. [in Ukrainian].

Orlyk S.V. (2018). Pratsi ta spohady suchasnykh Pershoyi svitovoyi viyny yak dzherelo do vyvchennya finansovoyi polityky rosiys'koho okupatsiynoho rezhymu v Halychyni ta Bukovyni. [Works and memoirs of the contemporaries of the First World War as a source for the study of the financial policy of the Russian occupation regime in Galicia and Bukovina]. *Istoriya nauky i biohrafistyka.* 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/04.pdf> (Date of access: 25.03.2019). [in Ukrainian].

Orlyk S.V. (2017). Problemy finansovoyi polityky Rosiys'koyi imperiyi v roky Pershoyi svitovoyi viyny v naukoviy spadshchyni M.I. Tuhana-Baranovskoho. [Problems of the financial policy of the Russian Empire during the First World War in the scientific heritage of MI Tugan-Baranovsky]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal.* 1, 60-72. [in Ukrainian].

Orlyk S.V. (2018). Finansova polityka rosiys'koho okupatsiynoho rezhymu v Halychyni ta Bukovyni v roky Pershoyi svitovoyi viyny (1914-1917 rr.) [Financial policy of the Russian occupation regime in Galicia and Bukovina during the First World War (1914-1917)]. (Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk S.V. (2018). Finansova polityka rosiys'koho uryadu na okupovanykh terytoriyakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoyi svitovoyi viyny (1914-1917 rr.): monohrafiiya. [Financial policy of the Russian government in the occupied territories of Galicia and Bukovina during the period of the First World War (1914-1917): monograph.]. Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivs'kyi O. V. [in Ukrainian].

Orlyk S.V., Hodunova L.V. (2014). Problemy fiskal'noyi polityky v Naddnipryans'kiy Ukrayini v druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st. u naukoviy spadshchyni V.V. Krutikova. [Problems of fiscal policy in the Dnieper Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. in the scientific heritage of V.V. Krutikova]. *Istoriya nauky i biohrafistyka*. 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-4/11.pdf> (Date of access: 25.03.2019). [in Ukrainian].

Orlyk S. (2016). Problemy vnutrishnikh viys'kovykh pozyk u Rosiys'kiy imperiyi v period Pershoyi svitovoyi viyny u naukoviy spadshchyni suchasnykh tiyeyi epokhy. [Problems of internal military loans in the Russian Empire during the First World War in the scientific heritage of contemporaries of that era.]. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini*, 26, 366-380. [in Ukrainian].

Orlyk S.V. (2012). Evolyutsiya systemy opodatkovannya nerukhomoho mayna v Rosiys'kiy imperiyi naprykintsi XVIII – pochatku XX st. (na materialakh ukrayins'kykh huberniy). [Evolution of the taxation system of real estate in the Russian Empire at the end of the XVIII - early XX centuries. (on materials of Ukrainian provinces)]. (Candidate's thesis). Kirovohrad. [in Ukrainian].

Pavlenko V. (2019). Hroshova reforma S.YU. Vitte v Naddnipryans'kiy Ukrayini: deyaki pytannya istoriografii. [Money reform S.Yu. Witte in the Dnieper Ukraine: some issues of historiography]. *Forum Numizmatyczne: Studia i Materiały*. Białystok. 3, 128-133. [in Ukrainian].

Pryshchepa O. P. (2010). Mista Volyni u druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st. [Volyn 'cities in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. Rivne. [in Ukrainian].

Sustretov A. (2018). Currency in Naddnipryans'ka Ukraine in the imperial time (18-early 20 cent.): Current ukrainian historiography. *Forum Numizmatyczne: Studia i Materiały*. Białystok. 2, 88-93. [in English].

Sharavara T. O. (2011). Doradyans'ka istoriografiya finansovykh reform druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. u Rosiys'kiy imperiyi. [Doradyanskaya historiography of financial reforms of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. in the Russian Empire]. *Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.* 19, 459-468. [in Ukrainian].

Sharavara T. O. (2011). Reformy i kontrreformy druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittya v Rosiys'kiy imperiyi: istoriografiya. [Reforms and counterreforms of the second half of the 19th - early 20th centuries in the Russian Empire: historiography]. (Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

Sharavara T. O. (2011). Reformy i kontrreformy druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittya v Rosiys'kiy imperiyi: istoriografiya. [Reforms and counterreforms of the second half of the 19th - early 20th centuries in the Russian Empire: historiography]. Kyiv. [in Ukrainian].

Sharavara T. O. (2010). Suchasna istoriografiya finansovykh reform Rosiys'koyi Imperiyi druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Modern historiography of financial reforms of the Russian Empire of the second half of the XIX - early XX centuries]. *Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya*. 103, 44-47. [in Ukrainian].

Sharavara T. O. (2010). Radyans'ka istoriografiya finansovykh reform Rosiys'koyi imperiyi druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Soviet historiography of the financial reforms of the Russian Empire of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.]. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. 18(119), 192-202. [in Ukrainian].

Istomina A. Historiography studios on the financial policy of the government of the Russian Empire in Ukraine in 1861-1917.

The article is devoted to the analysis of historiographic studies on the problems of the financial policy of the Russian autocracy in Ukraine in the post-reform period.

Issues of economic history of the Dnieper Ukraine, as well as the Russian Empire as a whole in the post-reform era, are quite complex in terms of research methodology, at the same time one of the most studied in historiography. Today in the Ukrainian historical science there are no summarizing works on the historiography of the financial policy of the government of the Russian Empire in Ukraine in the post-reform period. However, there is a corpus of historiographic works from the individual components of this complex problem.

The analysis of historiographical works on the financial policy of the government of the Russian Empire in Ukraine in the post-reform era showed that only some aspects of this complex scientific problem were studied by researchers and it requires in-depth and comprehensive study, in particular, of the entire body of diverse historiographic sources researchers from all components of financial policy, in particular budgetary, especially local budgets (city and land), tax and customs policy, sovereign regulation of money circulation and the financial and credit system, financial control authorities and the like.

Key words: *historiography, financial policy, scientific heritage, Russian Empire, Dnieper Ukraine.*